

Az 1849. évi Függetlenségi Nyilatkozat és a békepárt

A Buda és Pest osztrák megszállását követően Debrecenben működő magyar országgyűlés 1849. április 14-én – Kossuth Lajos indítványára – Magyarországot „szabad, önálló és független európai statusnak”, a Habsburg-Lotharingiai-családot pedig Magyarországon mindörökre trónvesztettnek nyilvánította. Kossuthot, aki 1848. szeptember vége óta a kormányt helyettesítő Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke volt, az országgyűlés ugyanekkor megválasztotta kormányzóelnökké.

A debreceni határozatok előzményei

Kossuth a Görgey vezette tavaszi hadjárat első győzelmei után elérkezettnek látta az időt arra, hogy megtegye ezt a döntő lépést: megfossa magyarországi jogaitól a Habsburg-házat, amellyel szemben a magyar nemzet önvédelmi háborúra kényszerült. Előzőleg Kossuth Gödöllőn Görgey Artúr fővezérrel s a hadsereg több más vezetőjével is tárgyalt. A honvédelmi bizottmány elnöke akkor valószínűleg csak annyit árult el terveiből a fővezérnek, hogy a magyar országgyűlést tiltakozásra akarja felszólítani a március 4-én kiadott új birodalmi alkotmány ellen, amelyben Ferenc József császár hazánkat Ausztria részeként, Ausztria egyik tartományaként emlegeti. Görgey nem mondott határozottan nemet Kossuth nem is világosan kimondott elszakadási és trónfosztási tervére, de óvatosságra intette az elnököt: a nemzet a maga 1848 tavaszán kivívott törvényes igazát ne tegye kockára egy oly eszme kedvéért, melynek megvalósítására még nem elég erős; Görgey szerint sokkal többet ér a szavakban való demonstrációnál, ha fegyveresen mindent megteszünk a nemzet jogainak védelmében.

Az isaszegi győzelem (1849. április 6.) után Kossuth úgy gondolta, hogy az ország teljes felszabadítása már csak hetekbe kerülhet. Görgey és az Ausztriával békés meg egyezésre törekvő békepárt ellenben úgy látta, hogy sem Magyarország nem képes legyőzni Ausztriát külső segítség nélkül, sem Ausztria Magyarországot egy harmadik ország fegyveres segítsége nélkül. Kossuth célja a Függetlenségi Nyilatkozattal nem utolsósorban az volt, hogy politikailag megsemmisítse a békepártot, és Görgey növekvő népszerűségével szemben elősegítse a kossuthi politika még határozottabb érvényesülését. Emigrációja kezdetén így ír erről híres viddini levelében: „...Gödöllőről visszamentem Debrecenbe, hol egy párt a követett bölcs unalomból oly veszélyesen kezdett intrikálni, hogy nemzetünknek s nemzetünk becsületének érdekében le kellett a gyáva árulás hídját égetnem végképp a függetlenségi nyilatkozattal, melyet a nép lelkesedéssel s annyi erőfeszítési készséggel fogadott, hogy ha Görgey mesterként árulással nem lép közbe, megtörjük a fél világ erejét is győzhetlenül.”¹

Görgey és a békepárt között ekkor még nem volt kapcsolat. Kossuth meg is tett mindent, hogy a Pest közelében harcoló Görgey és a Debrecenben mindjobban erősödő békepárt ne találjon szövetségest egymásban az ő forradalmi politikájával szemben, amely jóval radikálisabb volt, mint a Batthyány-kormány egy évvel korábban, 1848

¹ Küzdelem, bukás, megtorlás. Emlékiratok, naplók az 1848 – 49-es forradalom és szabadságharc végnapjairól. Bp. Szépirodalmi K. 1978. I. 205. old.

áprilisában vallott és vállalt politikája. Az 1848. szeptember végi balra tolódáskor nem álltak Kossuth mellé addigi minisztertársai közül azok, akik aggodalommal fogadták a Bécsből Pestre küldött Lamberg császári altábornagy felkoncolásának hírért, és féltek Ausztria – Magyarország fegyveres összecsapásának következményeitől. A Batthyány-kormányt felváltó honvédelmi bizottmánynak már nem lett tagja sem Batthyány Lajos, sem Széchenyi István, sem Deák Ferenc, sem Eötvös József, bár Batthyány és Deák egyszerű képviselőként Pesten tovább is részt vett az országgyűlés ülésein, csak már Debrecenbe nem követte Kossuthot és az általa alakított és vezetett honvédelmi bizottmányt. Kossuth debreceni ellenzéke, a békepárt tulajdonképp mindvégig az onnan távol levő Batthyányt, Széchenyit és Deákot tekintette eszmei vezetőinek, Görgey pedig a maga sajátos politizálásában középúton járt valahol Kossuth és a békepárt között. Egyrészt követte Kossuthot a fegyveres önvédelem nemzeti harcában, másrészt az volt az elképzelése, hogy az ország felszabadítása után – Ausztria porig alázása nélkül – számunkra kedvező kompromisszumos békét köthetnének Béccsel, ha csak bele nem avatkozik önvédelmi harcunkba Ausztria oldalán a cári Oroszország.

Kossuthnak nem volt ilyen aggodalma. „Én oly erősnek láttam nemzetemet, hogy győzni képes még az oroszok ellen is – olvassuk viddini szózatában – vagy legalább képes kihúzni a harcot, míg az európai diplomácia a fenyegetett európai béke érdekében kényszerülve leendő tudomást venni ügyünkről, és közbenjárásával becsületes, dicsőséges békére segíteni áldozattal bár, de a szabadság alapján.”²

A debreceni országgyűlésen a békepárt, a hadszíntéren pedig Görgey és elvbarátai attól tartottak, hogy Ausztriától való elszakadásunknak az ország teljes felszabadulása előtti kimondása „politikai öngyilkosság”, mely a szabadság ügyére nem életet, hanem halált fog hozni; és nyilván nem is születik meg a Függetlenségi Nyilatkozat, ha akár Batthyány, akár Görgey jelen van április 13-án és 14-én Debrecenben. Ők érzelmileg maguk is elítélték az uralkodócsaládot és Ausztria reakciós politikáját, az ország függetlenségének is hívei voltak, csak éppen idő előttinek és nagyon kockázatosnak ítélték a szakítást Ausztriával, amikor még Buda és Pest is osztrák kézen van. Batthyány egyébként 1849. január eleje óta az osztrákok foglya, s Görgey az ő kiszabadítását is tervezi, mert Kossuth radikalizmusával szemben Batthyány személye jelentené számára a visszatérést 1848 áprilisának „koalíciós” politikájához.

Pálffy János a debreceni eseményekről

Hogy mi is történt e napokban Debrecenben, azt érdekesen írja le az események egyik neves erdélyi részvevője: Pálffy János (1804 – 1857). Pálffy a Székelyföldön született, 1848 májusában ő volt a vezérszónoka a kolozsvári unió-országgyűlésnek, amely kimondta Erdély egyesülését Magyarországgal. A pesti népképviselői országgyűlésen a legtekintélyesebb erdélyi képviselők közé tartozott. Pénzügyi államtitkár lett Kossuth mellett. A népszabadság melletti elvhűségét jól tükrözik azok a szavai, melyeket a képviselőház első alelnökévé való megválasztása után mondott: „Legyenek Önök meggyőződve, valamint tizenkét évi politikai pályámon egyetlen vezércsillag vezérelt: a népszabadság, a magyar nemzet függetlenségének vezércsillaga, úgy ezután is engem eltántorítani nem fog semmi.” Beválasztották a honvédelmi bizottmányba is. Tisztségeiről később lemond: egyrészt súlyosbodó tüdőbaja miatt, másrészt azért, mert ő Debrecenben is megmaradt Széchenyi és Batthyány hívének, és úgy vélte, hogy Kossuth letért a 48-as politika és a „politikai józanság” útjáról. Egyszerű képviselőként azonban tovább szolgálja a hazát a szabadságharc utolsó napjaiig. „Szolgálni fogom a hazát ezután is – mondta lemondásakor –, s csak akkor szűnök

² Ugyanott 204. old.

meg híve lenni, mikor megszűnik életem is enyém lenni..." Világos után sem menekül el a kivégzés elől az országból, mert nem tudja „ide hagyni a szegény hazát”. Pesten a hírhedt Újépületbe zárják, nyolc hónapig tartják vizsgálati fogságban, 1850 nyarán a haditörvényszék huszonnyolcadmagával halálra ítéli, de Haynau – akkor már meguntván a vérengzést – mindnyájuknak megkegyelmez.

Hogyan látta az 1849. áprilisi debreceni eseményeket Pálffy János, aki mindezekben mint békepárti képviselő vett részt? Nem tekintem feladatommak itélkezni arról, miben volt, miben nem volt igaz a békepártnak és Pálffynak, de nem árt, ha az ő szempontjából nézve is megismerjük a történeteket.

Pálffy azt állítja 1856-ban írt és csak 1939-ben kiadott emlékiratában, hogy ha a békepártnak Debrecenben Batthyány Lajos lett volna a vezetője, akkor az országgyűlés leszavazta volna Kossuthnak a békés megoldás útját végképp bevágó határozati javaslatát. Kossuth a honvédtáborból, Gödöllőről Debrecenbe visszatérve először a honvédelmi bizottmány ülésén, azután az országgyűlés zárt ülésén nem sok lelkesedést tapasztalt a detronizálási javaslata iránt. „S tagadhatatlan – írja Pálffy –, hogy ezen ellenzék, ha Batthyány állhatott volna élire, Kossuthot már április 13-án a titkos ülésben megbuktatja, annyira ellene fordult volt már a közhangulat; de nem levén erélyes, népszerű és tekintélyes vezére, nem mert harcra kelni a Kossuth megszokott s még mindig félt diktátorságával, s noha a 13-i titkos gyűlésben annyira legyőzte passzivitását, hogy mi addig sohasem történt, Kossuthnak önmaga tett indítványát többen és nyíltan és határozottan megtámadták, s ha a kérdés akkor szavazatra bocsátatik, bizonyosan nagy többséggel meg is bukik, mert a képviselők 8/10-ed része ellene volt. De ép azért, mert ezt belátta Kossuth, megszakasztotta a gyűlést azon kijelentéssel, hogy másnap nyilvános gyűlés elébe terjesztendi indítványát – s azzal kiment a teremből.”³

És mi történt másnap, április 14-én? Pálffy így emlékezik erre a napra: „Reggel (...) egybegyűlvén a képviselők az országos teremben (Kossuth nem jelent meg!), alig nyitotta meg az elnök az ülést, hogy Besze János a Kossuth titkos megbízásából azon indítványt tette, hogy az ülés tétessék által a templomba, azon okból, mert a terem karzatán nincs elegendő hely befogadni azon nagy közönséget, mely a vitákat meghallgatni akarja. S Almásy [a képviselőház elnöke] ezen haszontalan érvre s könnyen belátható célú indítványra áttette az ülést a templomba, s a képviselők pedig, kik már tegnap határozottan ellene voltak a Kossuth teendő indítványának, mint jámbor birkanyáj, ellenmondás nélkül mentek utána Almásynak a templomba, mely már annyira tömve volt Madarász által toborzott néppel, miszerint sok képviselő be sem tért s akik bémentek is, nem együtt, hanem a nép között a padokon, vagy állva elszórtan találtak helyet. Kossuth a szószerk alatt készített állványon foglalt volt már helyet, s e sajtóságos kinézésű s elemű gyűlésnek az elnök általi megnyitása után megtette indítványát, megfosztandót a magyar tróntól, s száműzendőt örök időre a Habsburg-Lotharingiai dinasztia a magyar földről. S azok, kik 12 órával ezelőtt bátran ellene nyilatkoztak Kossuthnak, most elnémultak s egyetlenegy hang sem emelkedett ellene.”⁴

Igen, Kossuth határozott egyénisége, lángoló szavai szinte elfeledték a békepárti képviselőkkel, hogy csak fél nappal előbb az ő vezérszónokuk, Nyáry Pál még a függetlenségi nyilatkozat időszertelenségét hangoztatta, így nyilatkozva ellene az április 13-i esti ülésben: „Verjük meg előbb az ellenséget, űzzük ki előbb hazánk földjéről az utósó németet, s akkor, mikor bent szabadok, s kívül a határokon erőnk végett becsültetve állunk a világ előtt, akkor lesz ideje rendezni belügyünket, kimondani, ha tetszik, függetlenségünket s az országnak positivus államformát adni.”⁵

³ Pálffy János: Magyarországi és erdélyi urak. Sajtó alá rendezte Szabó T. Attila. Bp. 1939. 262. old.

⁴ Ugyanott 263. old.

⁵ Ugyanott 264. old.

Kossuth ezzel a békepárti óvatossággal szemben hirtelen két olyan érvet dobott be saját indítványa mellett a vitába, amelyek ideiglenesen meg tudták szelídíteni a kétségeket. Pálffy évek múltán is nagyon jól emlékezett rájuk: „A függetlenségi nyilatkozat indokolására két főokot hozott fel. Egyikét, hogy ő, akkor jövén a Görgey táborából, az öszves tábornoki kar fővezetőkkel együtt kinyilatkoztatták, miszerint a hadsereg nemcsak óhajtja a függetlenségi nyilatkozatot, hanem maga fogja kikiáltani, ha azt az országgyűlés ki nem mondaná, s mert ő [Kossuth] veszélyesnek tartja, hogy a katonaság ragadja meg a kezdeményezést, szükséges, hogy a képviselőház előzze meg a hadsereget. Ezen állítás minden betűje költemény volt, s Görgey s az öszves tisztikar [utóbb] a legnagyobb indignációval értesültek a nekik tulajdonított kijelentés felől, s valóságos lázongó nyilatkozatokban törtek ki az április 14-i határozat miatt. Nekem magamnak is szinte ily értelemben beszélt Görgey Pesten júniusban.”⁶

Kossuth másik fő érve az volt, hogy biztos diplomáciai adatokra hivatkozott, amelyek szerint Franciaország és Anglia mindjárt elismerik Magyarország függetlenségét, mihelyt azt maga a magyar országgyűlés kinyilvánítja, sőt hogy ez esetben mindkét ország kormánya határozottan segíteni fogja Magyarországot. Pálffy úgy tudja, hogy Kossuthnak április 13-án már kezében volt Szalay László angliai és Teleki László franciaországi hivatalos jelentése e kormányok számunkra kedvezőtlen álláspontjáról. Palmerston angol külügyminiszter úgy nyilatkozott, hogy Nagy-Britannia szükségesnek tartja az európai erőegyensúly érdekében Ausztria nagyhatalmi állásának fennmaradását, és kijelentette, hogy ha Oroszország bele nem avatkoznék az Ausztria és Magyarország közötti viszályba, Anglia lenne kénytelen ezt megtenni. Palmerston annyira hűvösen kezelte a magyar ügyet, s annyira elzárkózott ennek támogatásától, hogy Szalayt nemhogy hivatalosan mint Magyarország küldöttjét, de mint magánszemélyt sem fogadta, hanem egy harmadik személy által közölte kormányának ezt a határozatát. Nagyjából hasonló volt a francia kormány válasza is Teleki Lászlónak.⁷

Kossuth reményei nem váltak valóra

Pálffy János a néhány hónap múlva bekövetkezett összeomlás miatti elkeseredettségében Kossuthnak mind az egyik, mind a másik érvelését hazugságnak mondja. Szerintem ez nagyon elfogult ítélet. Kossuthnak szent meggyőződése volt: lehetetlen, hogy Magyarország függetlenségének igaz ügyét ne támogassa itthon és fölföldön minden jóra törekvő ember; pillanatnyi fenntartásaiknál – szerinte – fontosabb arra gondolni, hogy *holnap* mindenki a magyar ügy mellé áll, csak legyünk elég bátrak ország-világ előtt kinyilvánítani függetlenségünket.

Sajnos, Kossuth reményei nem váltak valóra: a debreceni határozatnak bármilyen nagy is az erkölcsi értéke a jövő szempontjából, Európában 1849 tavaszán ez több ellenséget szerzett nekünk, mint barátot. A bécsi forradalom 1848. október végi bukása óta lényegében szövetséges nélkül álltunk Európában, és a debreceni határozatot csak egyének fogadták kedvezően, az államok többsége veszélyesnek minősítette az európai béke szempontjából. Siettetten ez a lépés Ausztria és a cári Oroszország erőteljesebb föllépését a magyar forradalom ellen, bár az orosz beavatkozást elsősorban nem ez váltotta ki, hanem az, hogy a magyar szabadságharcban mintegy háromezer lengyel is harcolt, mégpedig azzal a távolabbi céllal, hogy Magyarország felszabadítása után lengyel-magyar összefogással Lengyelországot kell felszabadítani a cári uralom alól. Görgey a lengyel Dembiński és Bem magyarországi fővezérségét nemcsak egyéni hiúságból ellenezte, hanem azért is, mert számot vetett azzal, hogy a lengyelek ma-

⁶ Ugyanott 264-265. old.

⁷ Ugyanott 265. old.

gyarországi alkalmazását Oroszország nem fogja sokáig tétlenül nézni. Amikor I. Miklós orosz cár 1849 júniusában elindította kétszáz ezer főnyi katonáját a magyar forradalom elfojtására, valóban azt jelölte meg intervenciója okául, hogy nemcsak az európai egyensúlyt, hanem lengyel tartományát is veszélyeztetve látja a magyar forradalom által. Jól érzékelt, hogy a magyar forradalomban Kossuth Európa további forradalmasítására is eszközt látott.

Pálffy János, aki közelről ismerte Eötvös Józsefet, egy érdekes külpolitikai adalékot közöl vele kapcsolatban: „...br. Eötvös József miniszter 848, talán augusztusban ezen kérdést intézvén Mayerdorf bécsi orosz követhez, hogy azon esetben, ha Magyarországon valószínű forradalom ütne ki, Oroszország mit tenne, Mayerdorf azt felelte: «Császáromnak nem szándoka Magyarország belügyeibe avatkozni forradalom esetén sem, ha a magyarok a lengyelekkel nem szövetkeznek, vagy Ausztriától végképp elszakadni nem akarnak, mert akkor saját érdekében volna kénytelen intervénálni.» Erre Eötvös arra kérte, hogy nem adhatná-e neki Mayerdorf írásban ezen feleletét? A követ azt felelte, hogy ő erre fel van hatalmazva császára által, s kiadta Eötvösnek írásban a fennebbi feleletet. Ezt természetesen tudta Kossuth, tudta a minisztérium s mégis nemcsak befogadták a lengyeleket, hanem Kossuth és a lengyelek tartózkodás nélkül kimondták, hogy győzve a forradalom, egész Lengyelországot emancipálni fogják.”⁸

Magyarország 1526-tól 1848-ig lényegében ki volt zárva az európai politikából és diplomáciából. Külügyeinket – az erdélyi fejedelemséget és a Rákóczi-szabadságharc időszakát kivéve – idegenek intézték Bécsben. Politizálásunk az 1848-as forradalomig csak befelé fordult, és nemigen láttunk tovább a megyék s az ország határainál. Így érthető, hogy még a széles látókörű Kossuth Lajos sem tudta helyesen fölmérni az európai erőviszonyokat. Érdekes Pálffy következő megjegyzése: „Elmondhatni, hogy mióta Magyarország megszűnt független állam lenni s minden államélete csak belügyeinek is felülről korlátolt intézéseire redukáltatott, az egy Széchenyi István az, akit *genieje*, de nem a honi közélet, kivétellel magasít, akit státusférfinak lehet mondani, nem illuzórius, nem bitorolt, hanem valódi értelemben. De nagy elméje elhomályosodott, ráborulván a bánat...”⁹

Pálffy szerint nagy hiba volt, hogy 1848 – 49-ben a magyar kormány nem tett meg mindent a velünk egy hazában lakó nemzetiségek megnyerésére. „Ki kellett volna elégíteni maga idejében, még 848 szeptemberében a rácokat és románokat, s a kibékítő törvényt nem az utolsó órában alkotni Szegeden...”¹⁰ Bizony, ez alighanem hasznosabb lett volna forradalmunk szempontjából, mint az április 14-i detronizáció, amelyet – Kossuth elképzeléseivel ellentétben – az európai kormányok többsége és az itthoni békepárt (Görgeyvel együtt) gyermekes hetvenkedésnek ítél.

Mészáros Lázár és Kemény Zsigmond véleménye

A honvédelmi bizottmány tagjai közül Mészáros Lázár hadügyminiszter sem helyeselte, hogy Kossuth annyira siet a magyar függetlenség kimondásával. Az országgyűlés zárt ülésén, amelyet a függetlenségi határozatot hozó nagytemplomi nyilvános ülés előtti napon tartottak, Mészáros azzal érvelt, hogy barátaink (a nyugati demokráciák) igen távol, ellenségeink (Ausztria és Oroszország) pedig igen közel vannak, ezért szerinte helyesebb volna a függetlenséget ünnepélyesen csak akkor kinyilatkoztatni, ha az ország már teljesen felszabadult.¹¹ A Görgeyt nem kedvelő, sőt mindig erősen

⁸ Ugyanott 128-129. old.

⁹ Ugyanott 282. old.

¹⁰ Ugyanott 280. old.

¹¹ Mészáros Lázár emlékiratai. Pest 1867. II. 175. old.

bíráló Mészáros e kérdésben úgy gondolkodott, mint Görgey s vele együtt a honvéd tábornokok és tisztek nagy része. Mészáros, aki az országgyűlés nyilvános ülésén – a debreceni református nagytemplomban – azután maga is megszavazta a Függetlenségi Nyilatkozatot, könyvében így fejté ki ezt a véleményét: „A haza másképeni elrendezésének elvét kimondani eszélyes nem volt oly időben, midőn biztosítva épen nem, de veszélyeztetve igen is volt; midőn a kedvezni alig kezdő hadi szerencse hamar megfordulhatott, mivel (...) Magyarhon legbuzgóbb külső jóakarói sokkal távolabb voltak, mintsem a sokkal közelebb levő ellenség tevőleges befolyását megátolhatnák, – mit az Erdélybe történt első orosz beütés már ekkor igazolt is. Továbbá, ha a szerencse elhagy, ki tudja: nem fog-e kelleni épen azzal egyezkedni, kit most elűztünk (...) [Tudniillik Ferenc Józseffel, illetőleg Ausztriával. P.E.]

Illett-e továbbá a magyar néppel hetvenkedő szerepet játszani, hiúságának tápot adni?, melynek állandóságát úgysem biztosíthatuk; s végre a nép által vice magyar Istennek tartott Kossuthhoz illő volt-e hiúságát és dicsvágyát a hon és népe érdeke ellenében annyira fölcsigázni, hogy őt s ügyét – a helyett, hogy erősebbé tegye, – gyengítse?”¹²

1849 első hónapjaiban Kossuth az országgyűlés nyilvános ülésein nagyjából ugyanolyan elveket vallott Ausztriával kapcsolatban, mint a békepárt: ő is, az országgyűlés többsége is a kibékülés terén állott egészen márciusig. Kossuth csak a március 4-i birodalmi alkotmány kibocsátása után és talán főképp a radikális Madarász László, Irányi és társaik hatására vált a Habsburgok kérlelhetetlen ellenségévé. Nézeteit ezenkívül erősen befolyásolták április elejétől kezdve a Görgey vezette tavaszi hadjárat nagszerű sikerei.

Kemény Zsigmond, aki mint képviselő Debrecenben is részt vett az országgyűlés munkájában, följegyezte, hogy Kossuth „magát a gondviselés eszközének tekintvén, kire egy nagy missio van bízva, erkölcsi és vallásos kötelességének hitte, személyében, néha túlóvatossággal is, a hazát oltalmazni”, s ezért „bár örökké bálványoztaték, szünetlenül féltette hatalmát és népszerűségét”. A haza vélt érdekétől vezetett, február-március óta „több alkalmat használt föl – írja Kemény –, kétértelmű helyzetbe hozni s egymás által *geniroztatni* a parlamentet és ármádiát”. Mint a honvédelmi bizottmány elnöke sokszor megfordult a táborban, s ilyenkor „talált mindig rést, társalgás vagy értekezések közt, a képviselőház felé vezetni a figyelmet, s épen nem kedvező világításban tüntetni föl viszonyait a debreczeni gyűlés irányában”. Egy alkalommal így szólt, amikor a főhadiszállására érkezett: „Milyen boldog vagyok, hogy a parlament zsarnoksága alól menekülve, bár rövid időig, az önök baráti körébe vonulhatok!” Többször állította Kossuth a tábornokok előtt, hogy a képviselők erőltetik őt olyan lépésekre, amelyeket maga nem helyesel, de kénytelen engedni, mert a parlament kezében van a hatalom. „E nyilatkozatai oly hatást gyakoroltak még a kétkedőbb vérmérsékűekre is, hogy a harag a képviselők ellen a seregben naponként növekedett” mindaddig, míg a tábornokok és törzstisztek májustól kezdve egyre többször találkozhattak a polgári helyzetű vezetőkkel, és „a dolgokról a mysticus fátyol, melybe takartatának, lehullott”.¹³

Így nem a legszerencsésebb megvilágításba került a debreceni parlament a honvédsereg vezetői előtt. Másrészt pedig arra is rámutat Kemény, némi békepárti elfogultsággal, hogy „szintúgy midőn Kossuth a táborból haza jött, mindig hallának a képviselők híreket a katonai kényuralomra törekvésről, és hogy van egy, ki nem válogat a dictaturára vezető eszközökben”. Kossuth tehát Görgey diktátorságának rémképével fenyegette a parlamentet arra az esetre, ha a képviselők másként gondolkoznának és

¹² Ugyanott 176-177. old.

¹³ *Kemény Zsigmond*: Forradalom után. Pest 1850. 189-190. old.

cselekednének, mint ő. Ha azonban „a ház meg nem hasonlik” – mondotta –, akkor ő „élete kockázatásával is védendi a nemzet szabadságát és a napoleoni kísérleteket meg fogja hiúsítani”. Az ilyen célzásokból is kitetszik, hogy Kossuth nagyon tartott Görgey egyre növekvő népszerűségétől. A Függetlenségi Nyilatkozat nemcsak a Habsburgok, hanem Görgey és a békepárt elképzelhető hatalma ellen is irányult. Kemény Zsigmond nem állítja, hogy a kormányelnök az országgyűlés által a nem kedvelt tábornokokot, a hadsereg által pedig a neki mind több gondot okozó és ezért már szintén nem kedvelt országgyűlést szeretne volna semmivé tenni, csupán azt jegyzi meg, hogy Kossuth – többnyire a körülötte levők által izgatva – gyanakvó volt mind a képviselőház, mind a hadsereg irányában. Nem vezette őt rosszakarat, de mint minden ember, ő is követett el hibákat „legalább a szenvedélyeknek olykori magát-átengedése által, és olykori alaptalan nyilatkozatainál fogva.”¹⁴

Jókai a trónfosztásról

Jókai Mór, aki 1849 első hónapjaiban a Debrecenben megjelenő Esti Lapok szerkesztője volt, egy 1850-ben írt munkájában erős bírálattal illeti a forradalmi párt külpolitikai tájékozatlanságát és azt, hogy a forradalom vezetői maguk sem ismerték eléggé a külföldi viszonyokat: „...a forradalmi párt a külföldön nem iparkodott magának szövetségeseket keresni, sőt megfoghatlan közömbösséggel tökéletesen ignorálni látszott minden külföldi viszonyokat.

Hihetlennek fog látszani azon állításom: miszerint az egész debreceni szexon alatt egyetlenegy külföldi lap nem került a közönség elé. A lapok semmi külföldi híreket nem közlöltek, egyedül Hajniknak jártak Augsbuurger Allg. Zeitungjai, s azokat Madarász [az országos rendőri és postaosztály vezetője] lefoglaltatta, s még a hivatalos Közlöny szerkesztőjének sem engedte átolvasni.

De nemcsak a közönség, hanem maga a kormány sem tudott semmit azokról, amik odakünn történnek, úgyhogy Kossuth bátran beszélhetett az országgyűlésen a *veronai kongresszusról* anélkül: hogy valaki tudhatta volna: hogy olyan kongresszus *nem egzisztál*. [Kossuth szerint azért is sürgős volt kimondanunk Magyarország függetlenségét, nehogy az európai képviselői veronai kongresszus felőlünk mást határozzon. P.E.] Lehet: hogy ővele is elhitette valaki.

Ami Debrecenen kívül történt, az holt történet volt a magyar politikusokra nézve.

Jöttek ugyan, de nagyon néha, tudósítások a párizsi és londoni követektől, de azok nem adtak okot arra: hogy a külföld segélyét várni lehessen. Mindnyájan azt bizonyíták: hogy a külbirodalmak kormányai igen okos népek tartják a magyart, amiért nem engedte magát hadi successusoktól [= sikerektől] oda ragadtatni: hogy valami kompromittáló politikai lépést tegyen, reszpublikát vagy decheance-ot [= trónfosztást] proklamáljon. Ebből érthetett, aki akart.

De nem akart senki.¹⁵

A trónfosztás kimondása előtti napon, az országgyűlés zárt ülésén Nyáry Pál – a Kossuth Lajos után felszólaló békepárti vezérszónok – főként külpolitikai szempontból minősítette veszélyesnek Kossuth tervét. Nyáry megjegyzései azért is figyelemre méltók, mert ő alelnöke volt az Országos Honvédelmi Bizottmánynak. „E napokban – mondotta Nyáry Pál – több levelek jutottak a bizottmány kezeibe, melyeket az orosz és osztrák konzulok váltottak egymással. Egyikében ezen leveleknek az orosz konzul felel az osztráknak, mint kivehető, azon felszólítására: miszerint nagyobb jelentőségű segélyt küldjön Erdélyországba. Az orosz konzul ezt megtagadja. Kormány, úgymond,

¹⁴ Ugyanott 191. old.

¹⁵ *Jókai Mór*: Emléksorok. Napló 1848-49-ből. Magvető. Bp. 1980. 180-185. old.

nemcsak nagyobb segílyt nem küldhet, sőt több külhatalmak tiltakozása következtében az eddig küldöttet is csak mint bizonyos városoknak feldúlás ellen kért segílyt kívánja tekintetni, mindaddig nem szólhatva bele a magyar forradalom ügyeibe, míg azok csupa családi viszálykodás színét viselik magukon [ti. az osztrák birodalmon belül], mihelyt azonban a magyar forradalom progresszusa [= az események fejlődése] által oda hagyná magát ragadtatni: hogy az Ausztriától függetlenséget kikiáltsa, s ezáltal jogot adjon Oroszországnak az 1815-iki statusquo fenntartása végett interveniálni, számolhatnak teljes erővel közbenjárulására.”¹⁶

Jókai szoros kapcsolatban állt Nyáryval, így ezt a feljegyzést hitelesnek tekinthetjük. Nyilván magától Nyárytól hallotta az író azt is, hogyan fogadták Kossuth hívei Nyárynak a könnyen bekövetkező orosz intervencióra vonatkozó szavait. Érdekes az orosz intervenció veszélyét illető országgyűlési véleménykülönbségek leírása, melyből kitűnik, hogy a Kossuth-párt szerint az orosz intervenció veszélye már elmúlt, a békepárti vezérszónok szerint ellenben hatalmas méretű orosz intervencióval számolhatunk, ha kinyilatkoztatjuk Ausztriától való elszakadásunkat:

– Az intervenció már megtörtént! – kiáltának némely hevesebb vértűek.

– Tízezer muszka betört Erdélybe, de vissza is vonatott.

– Kiűzetett.

– Csak Szebenből, Brassóból önként ment ki. Egyébiránt, ha Oroszország interveniálni akar, az nem tízezer emberrel fog megtörténni.

– Ha Oroszország interveniál – szolt közbe egy hang, ünnepélyes jóslatszerűen –, akkor egész Európa lángba borul, akkor mellénk áll a francia, az angol, a porosz, a török hatalom, akkor Oroszország is veszve van, ám hadd jöjjön.”¹⁷

Oroszország veszve van, ha serege bejön hozzánk – remélték Kossuth és hívei; Magyarország van elveszve akkor – ettől félték a békepártiak, s ebben őket igazolták a néhány hónappal utóbb bekövetkezett események, amikor lényegében a cári hadsereg 200 ezer katonájának intervenciója döntötte el szabadságharcunk sorsát.

Leírja az Emléksorokban Jókai, hogy az országgyűlés április 13-i titkos ülése végül is nem sok hajlandóságot mutatott Kossuth függetlenségi és trónfosztási indítványának megszavazására: „A titkos ülés mindég zajosabb alakot kezdett magára öltetni. Többen szóltak már az indítvány ellen, Nyárynak csak akarnia kellett volna, és pártja mint egy ember kelt volna föl mellette és Kossuth ellen.

És mi lett volna belőle?

Véres *polgárháború*, harc royalisták és republikánusok között, magyar küzdött volna magyar ellen...

A girondisták erre gondoltak, és elhallgattak...

– Legalább vesszünk el együtt a hazával – mondának, pedig azt kellett volna mondaniok: «mentsük meg a hazát, és vesszünk el nélküle.»¹⁸

Az író a békepártiakat nevezte magyar girondistáknak.

Jókai szerint tehát erősen motiválta a békepárti képviselők aznapi és másnapi magatartását az, hogy a polgárháború veszélyét látták felmerülni. Így került sor az április 14-i nyilvános ülésre, amelyet azonban már nem az országgyűlés megszokott tárgyalási helyén, nem a Református Kollégium oratóriumában tartottak meg, hanem a szomszédos Nagytemplomban. E nap eseményeit Jókai lényegében ugyanúgy mondja el, mint Pálffy János, csak valamivel részletesebben. Jókai hangsúlyosan mutat rá arra a szokatlanságra, hogy április 14-én reggel a Kollégium a debreceni *néppel* volt tele. Idézem az ő visszaemlékezéséből (melynek kézírata sokáig ismeretlen volt nálunk, csak nemrég

¹⁶ Ugyanott 203. old.

¹⁷ Ugyanott 203-204. old.

¹⁸ Ugyanott 204-205. old.

került haza Amerikából): „Az egész épület tömve néppel, a legnagyobbik terembe egy tizedrésze sem fér a jelenlevőknek, a többi a melléktermeket, lépcsőket, folyosókat foglalta el, tömérdeken állnak még az utcán is.

Az arcok hevültek, csupán néhánynak arca sápadt, mint a halál, akik látják, azt mondják rólok: hazaáruolók, búsulnak, mikor mindenki örül.

Oly kevesen vannak, kiknek a holnapi nap eszébe tud jutni!

De a kevesek együtt vannak, összetartanak, arcaikon látszik: hogy meg akarják kísérteni az utolsó küzdelmet, akármilyen következzék azután belőle.

Mielőtt azonban szóhoz juthatnának, feláll egy szónok, s felszólítja az országgyűlést: hogy ez ünnepélyes alkalommal tegye át ülése helyét a nagytemplomba.

Indítványát a tömeg helyeslő rivallása fogadja, s a következő pillanatban elkezd a tanépület néprajait kibocsátani, a hullámozó tömeg között szétszóródnak a képviselők, a roppant imaház megtelik, az országgyűlés népgyűléssé válik, hol szavazat helyett a karzatok mennydörgése határoz.

Ez volt az utolsó csapás a magyar girondisták fejére.

Szétszórva az épület minden szegleteiben, elállva hevült, preokkupált [= elfoglaltá tett] néptömegektől, lerokadva a nép felgerjedt szenvedélye előtt, mit használt volna óvó szavaikkal fellépniök, kivált midőn azokat az épület rossz akusztikája miatt hallani sem lehetett volna.

Egy óra múlva, mely alatt szüntelen Kossuth beszélt, ki volt mondva Magyarország függetlensége.

– *Finis Hungariae* – monda Nyári mellette ülő társának, mialatt a nép éljeneket dörgött, s kalapjait hajigálta a levegőbe.

...A templom lépcsőjén két béna huszár ül, s elesett ismerőseiről beszélget egymással.¹⁹

Pálffy leírásából is, a Jókaiéból is az derül ki, hogy Kossuth rendkívüli körülmények közt fogadtatta el „A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozatát”-t. A békepárt és vele együtt az akkor még csak huszonnégy esztendő Jókai nem örült ennek, mert úgy érezte: a nemzet sorsa azon kockára tétetett, „ahol ha nem győz, semmivé lesz”.

Kossuthot mint „a magyar álladalom kormányzó elnökét” ezután jobban lekötötték a hivatali ügyek, a minisztériumok megszervezése stb., és kevesebb időt fordíthatott a harcoló hadsereg szükségleteinek biztosítására, mint korábban, amikor „csak” honvédelmi bizotmányi elnök volt. Az isaszegi győzelmet követő gödöllői haditanács óta inkább csak levelezett a harcoló honvédség vezetőivel, de maga nemigen jelent meg többé a hadszíntereken a katonák között vagy Görgey főhadiszállásán, hogy személyesen értekezék ott Görgey fővezérrel.

Magyarország legjelesebb szónoka

Történelmünknek mindenesetre jelentős ténye volt a debreceni trónfosztás és Magyarország függetlenségének kinyilvánítása, még ha akkor egyetlen állam sem ismerte is el ennek hatására hazánkat önálló államnak. Kossuth ott a debreceni nagytemplomban az országgyűlés két háza és a nyilvános ülésre betódult debreceni nép jelenlétében lángoló szavakkal mondta ki, hogy „e honnak önállónak, osztatlanul függetlennek kell lennie, s e szerint kell cselekednie”. Kossuthnak e szavai annyira a nemzet érzésvilágát fejezték ki, hogy az akkori jelen körülményeivel számoló „józan” politikai meggondolások azokban az ünnepi órákban háttérbe szorultak. A debreceni nagytemplomban összegyűlt ezrek úgy hallgatták Kossuth szavait, mintha máris elérkezett volna a Vörösmarty Szózatában említett „jobb kor, mely után buzgó imádság epedez százezrek ajakán”.

¹⁹ Ugyanott 207-208. old.

Kossuth Lajos – Pálffy János, de mások szerint is – a jó szónokokban nem szegény Magyarország legjelesebb szónoka volt. „Kossuthot látni kelle – írja visszaemlékezésében Mészáros Lázár –, mikor valamely fontos tárgy került vitatás alá: mily szívemelőleg és megrázólag hatott hallgatóságára, úgy hogy még az ellenző ész is magával és magához ragadta; a hívőket bibliai formuláival s a sokféle, felsőbb s alsóbbbrangú érzelmeket mintegy megigézve tudta meghódítani. Látni kellett, hogy zöld s mítsem jelentő szemével – melyek szónoklata hevében lángoltak – mikép lövöldözé a szikrát, midőn egész ábrázata fénylő sugarakkal látszott elárasztva lenni.”

„Igaz, ami igaz, s azért meg kell vallani – folytatja Mészáros –, hogy széles e világon nem lehetett, nem lehet, s talán sok ideig nem is lehetend találni egyéniséget, ki a magyar szívhez, érzelemhez úgy tudjon beszélni; ki magát azzal úgy tudja azonosítani; ki a sokaság gondolatát minden tárgynál úgy ki tudja fejezni; ki e nemzet erejét és gyengéit úgy ismerje; aki szónoklata hatalmával a hallgatóságot annyira meghódítsa, anélkül, hogy leszálljon s pórias szavakat használjon, (...) szóval, aki tetőtől talpig olyan magyar szónok legyen. Voltak ugyan logicusabbak, mint Deák Ferenc, virágosabbak és költőibbek, mint Kazinczy Gábor, bölcselkedőbbek, mint Szemere Bertalan, financiálisabbak, mint Ghiczy Kálmán, administratívusabbak, mint Kovács Lajos s mások, – hanem egészben véve Kossuth mindannyi fölött állott.”²⁰

Az előbbi felsorolásban említett Kazinczy Gábor és Kovács Lajos a debreceni országgyűlésen a békepártnak – Nyáry Pál mellett – legfőbb vezetői voltak. A debreceni Nagytemplomban ők sem szavaztak a függetlenségi nyilatkozat ellen, bár hasonlóképpen vélekedtek róla, mint Pálffy János, Mészáros Lázár és Nyáry Pál.

Kossuth és a magyar forradalom

Hogyan tekintett a békepárt Kossuthra? Pálffy így válaszol erre: „kétségbeestünk nem szándoka, hanem ereje felől”. Vagyis: szándékainak nagyszerűségét ők is elismerték, de nem hittek abban, hogy Kossuth és a nemzet elég erős lesz megvédeni a forradalom vívmányait két olyan nagyhatalommal szemben, mint Ausztria és Oroszország. Később, Dembiński és Bem temesvári döntő csatavesztése után, de már csak akkor, augusztus 11-én Kossuth maga is elismeri a nemzethez intézett kiáltványában: „A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta e nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagyhatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.”²¹ Kossuth akkor, amikor a szabaságharc utolsó napjaiban minden reményét elveszti (és majd csak a honi föld elhagyása után, a törökországi Viddinben kezd ismét reménykedni), felszólítja írásban Görgeyt, hogy próbálja különbékét kötni az oroszokkal; de akkor már senki sem volt hajlandó tárgyalni a magyarokkal sem békéről, sem feltételekről. A Görgey kezébe átadott hatalom akkor már csak arra volt jó, hogy a feltétel nélküli megadás szomorú ténye ne Kossuth, hanem Görgey nevéhez kapcsolódjék a történelem ítélszéke előtt.

Pálffy János elismeréssel említi, hogy 1848-ban Kossuthon kívül senki sem lett volna képes hazánkban „oly nagy, európai eseményt idézni elé, mint a magyar forradalom, s azt az erő azon fokára emelni, melyre a 849-i év tavaszán jutott volt, midőn közel vala ahhoz, hogy nemcsak az európai három legnagyobb birodalmak egyikének sok százados trónusát felforgassa, hanem Európa sorsára is nagyban befolyjon.”²² Pálffy és a békepárt szerint „véghetetlen politikai hiba volt” meg nem kísérelni a kibékülést Ausztriával 1849 tavaszán, „mikor tudva volt, hogy az osztrák minden *őszinte* béke-

²⁰ Mészáros Lázár: i.m. 178-179. old.

²¹ Küzdelem, bukás, megtorlás. I. 119. old.

²² Pálffy János: i.m. 251. old.

ajánlatot szívesen elfogadna, s meg nem kísérteni akkor, mikor e lépést mint győztesek tehattuk volna”.²³ A békepárt szerint Ausztria nyilvános megbélyegzése helyett Kossuthnak arra kellett volna törekednie, hogy a tavaszi hadjárat győzelmeit felhasználva megegyezzen Ausztriával még az orosz beavatkozás előtt. Úgy gondolták, hogy ha Kossuth őszintén kereste volna – a végleges szakítás helyett – a békés kiegyezést, Ausztria talán inkább hajlott volna erre, mint arra, hogy elismerve saját gyöngeségét, az orosz cár hadseregét hívja ellenünk segítségül. Megjegyzi Pálffy: „...minden, még oly kedvezőtlen béke is jobb, s a nemzethez illőbb lett volna, mint [később a] föltétlen megadás, annyi tömördek véráldozattal kíséretében.”²⁴

Pálffy elismeri, hogy Kossuth rendkívüli egyéniség volt. Írói túlzással azt állítja, hogy az 1848-i forradalmat Kossuth Lajos egymaga csinálta. Amit hibájául ró fel Kossuthnak, az, hogy a forradalmat sem végleges győzelemre, sem békére nem tudta vezetni. 1849. április 14-ének megítélésében nem volt egyetértés Kossuth és a békepárt között, de az 1848-as vívmányokért a békepárt is elismeréssel adózott Kossuthnak, aki halhatatlan érdemeket szerzett „Magyar- és Erdélyország népének felszabadítása által, mely egyedül csak az ő érdeme, ő levén a 48-i törvények teremtője, melynek 8-9. törvénycikkeiben tette le talán a gondviselés, eszközül választva Kossuth Lajost, a magyar nemzet jövő nagyságát”.²⁵

Ez a két törvénycikk – az úrbéri szolgálatok megszüntetése és a közteherviselés megvalósítása – népünk millióinak nyitotta meg a haladás, a szabad emberi fejlődés útját.

Pásztor Emil

Megszűnt a robot!

A jobbágykor és az 1848-as jobbágyfelszabadítás emléke még az utóbbi évtizedekben is igen elevenen élt Fejér megye néphagyományában. A néprajzi adatgyűjtések során Bicskén az idősebb emberek nagyapáik, dédnagyapáik elbeszéléseit, a családjukban élő szóhagyományt elevenítették föl a jobbágyvilágról, a jobbágyfelszabadításról, a földműves nép életében 1848 után bekövetkezett változásokról!

A jobbágykor emlékei

Kiss István bicskei földműves 1947-ben, 81 éves korában nagyapja elbeszélései nyomán még igen részletesen beszélt a robotról, dézsmáról, a jobbágykori viszonyokról: „Az élet bizony nehéz volt akkor is. Akármilyen kemény dologidőben reggel csak beszólt a hajdú az ablakon: – Holnap robot! – aztán menni kellett. A búzából a tizedik *kepét* a borból a hatodik akót kellett beszolgáltatni. A pap kévéje volt minden kepe tetején az utolsó. Még ma is úgy mondják:

– Tedd rá a *papot*! – ha képelek. Három *vető* földje volt öregapámnak. Volt aztán *zsellér* is, annak kisebb földje volt (4 hold), meg háza. Azután volt *kis házas*, 2 hold földdel, meg legelővel. Ipar nem volt nagy, a csizmadia és takács mesterség, no meg asztalos is. Tulipános ládát csináltak akkoriban. A katonaélet hosszú ideig tartott akkor, a nagyapám 8 évig volt katona.”

A földesurak jobbágyaikkal szembeni hatalmaskodásairól, kegyetlenségéről Nagy István a következő történetet mondta el: „Öregapám mesélte, hogy Csabdin Juhász Móric nemes ember kiment a határba. Ketten mentek egy barátjával lovon. A mezőn dolgozott egy robotos család. Apa, anya, fiú.

²³ Ugyanott 62. old.

²⁴ Ugyanott 126. old.

²⁵ Ugyanott 289. old.